Оригинални научни рад
УДК: 37.091.21:784.9(497.11)"1918/1941"
373.3.091::78(091)
DOI: 10.5937/zrffp56-66342

ИСТОРИЈСКИ РАЗВОЈ НАСТАВЕ ПЕВАЊА У ОСНОВНИМ ШКОЛАМА У СРБИЈИ У ПЕРИОДУ ОД 1918. ДО 1941: НОРМАТИВНИ И МЕТОДИЧКИ ОКВИРИ

Звездана М. ЕЛЕЗОВИЋ[1]
Митар С. ГАЛЂАК[2]
Институт за српску културу Приштина – Лепосавић
Лепосавић (Србија)

Мирјана М. СИМИЋ[3]
Универзитет у Приштини са привременим седиштем у Косовској Митровици
Учитељски факултет Призрен – Лепосавић
Катедра за педагогију
Лепосавић (Србија)

[1] zvezdana.el@gmail.com; https://orcid.org/0000-0002-6317-6551
[2] mitargaljak@gmail.com; https://orcid.org/0009-0000-5527-9617
[3] mirjana.simic@pr.ac.rs; https://orcid.org/0000-0001-9832-0210

Примљен: 8. 4. 2026.
Прихваћен: 21. 9. 2026.

ИСТОРИЈСКИ РАЗВОЈ НАСТАВЕ ПЕВАЊА У ОСНОВНИМ ШКОЛАМА У СРБИЈИ У ПЕРИОДУ ОД 1918. ДО 1941: НОРМАТИВНИ И МЕТОДИЧКИ ОКВИРИ[4]

Кључне речи:
настава певања;
основна школа;
наставни планови и програми;
методички приступи;
међуратни период;
Србија.

Сажетак. Рад анализира нормативне и методичке оквире наставе певања у основним школама у Србији у периоду од 1918. до 1941. године. Циљ истраживања јесте утврђивање континуитета и промена у статусу предмета, његовим циљевима и садржајима, као и у препорученим методичким поступцима. Корпус истраживања обухвата шеснаест јединица грађе, које су анализиране применом историјско-педагошког и компаративног метода, као и квалитативне анализе садржаја. Резултати поређења показују висок степен континуитета између решења из 1926/1927. и 1933. године, уз извесне измене. Задржани су обавезни статус предмета, фонд од једног часа недељно, развијање гласа и слуха, неговање народног репертоара и принцип поступности, док су васпитни циљеви допуњени и прецизније разрађени, корелација са другим наставним областима изричитије наглашена, а захтеви у погледу музичког описмењавања и вишегласног певања другачије формулисани. Методички извори показују сродност у општем приступу, али и различита тежишта – од целовитог и доживљајног усвајања песме до аналитичког рада на нотном певању. Два извора ближа непосредној наставној пракси коришћена су као допуна основном корпусу, те њихови налази не омогућавају шира уопштавања. Допринос рада огледа се у упоредном разматрању нормативних решења различитог статуса и домета из периода од 1920. до 1940. године, као и методичких и уџбеничких приступа настави певања, чиме се сагледавају континуитети и промене у статусу предмета, његовим циљевима и садржајима, те препорученим наставним поступцима.

[4] Рад је написан у оквиру научноистраживачког рада НИО по Уговору склопљеном са Министарством науке, технолошког развоја и иновација Републике Србије бр. 451-03-33/2026-03 од 29. 1. 2026. године.

стр. 241–258

Увод

После стварања Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца (СХС) 1918. године отпочео је процес уједначавања школског система на новоствореном државном простору. У оквиру тог процеса, настава певања задржала је своје место у основношколском образовању, при чему су се њени музички, естетски и културни задаци непосредно повезивали са ширим васпитно-образовним циљевима школе. Њен развој током посматраног периода огледао се у променама програмских циљева и садржаја, избору и функцији песама, приступима музичком описмењавању, као и у организацији и методичком обликовању наставе.

Настава певања у међуратном периоду разматрана је у досадашњој литератури са становишта њеног програмског развоја, положаја у школском систему и ширих педагошких обележја (Весић и Пено, 2016; Мандић, 2019; Радовић, 2001). Дробни је анализирала методичке основе српске уџбеничке литературе, посебно музичко описмењавање, нотно певање и употребу народних мелодија (Дробни, 2007, стр. 299–312), док је Ђурђановић обухватила наставне планове и програме, методичке приручнике и песмарице из међуратног периода (Ђурђановић, 2014, стр. 63–102). Гајић је указао на истакнуто место народне песме у програмима из 1927. и 1933. године (Гајић, 1996, стр. 558–559). Мандић је развој српске музичке педагогије повезала са променама основношколског система, разматрајући наставне програме, положај наставе певања и методичку литературу у међуратном периоду (Мандић, 2023, стр. 18–21).

Досадашња истраживања обухватила су програмски развој наставе певања, методичку литературу, уџбенике и песмарице, али у доступној литератури однос нормативних и методичких извора није систематски разматран у оквиру јединственог аналитичког приступа. Полазећи од тога, овај рад анализира програмска решења у периоду од 1920. до 1940. године и њихову повезаност са методичким и уџбеничким приступима настави певања, са посебним освртом на упоредну анализу решења из 1926/1927. и 1933. године. Истраживачки проблем рада усмерен је на сагледавање односа

нормативних и методичких оквира наставе певања, као и на утврђивање континуитета и промена у њеном статусу, циљевима, садржајима и наставним поступцима током међуратног периода.

Предмет истраживања представљају нормативни и методички оквири наставе певања у основним школама у Србији у периоду од 1918. до 1941. године. Циљ истраживања јесте да се применом упоредне анализе наставних планова и програма, методичке литературе и уџбеника утврде континуитети и промене у статусу наставе певања, њеним циљевима и садржајима, као и у препорученим наставним поступцима. Надзорничка и учитељска запажања коришћена су као допунски извор за сагледавање односа између нормативно прописаних решења и њихове примене у непосредној наставној пракси.

Методолошки оквир

Под појмом Србија у овом раду подразумева се простор Србије у оквиру Краљевине СХС, односно Краљевине Југославије. Општедржавни наставни планови и програми посматрају се као нормативни оквир који се односио и на школе на простору Србије, док су методички извори и извори ближи непосредној наставној пракси претежно везани за српску школску средину. Временски оквир истраживања обухвата период од стварања Краљевине СХС 1918. године до прекида школског живота изазваног ратом 1941. године.

Корпус истраживања формиран је наменски и не претендује на исцрпност. Обухваћени су доступни извори из периода од 1920. до 1940. године који садрже податке о статусу и недељном фонду предмета, циљевима и садржајима наставе, избору репертоара, музичком описмењавању, методичким поступцима и начинима реализације наставе певања. Корпус чини шеснаест јединица грађе: осам нормативних и програмских извора, шест педагошких, методичких и уџбеничких публикација и два извора ближа непосредној наставној пракси. Средишњи упоредни корпус чине наставни план из 1926. године и његова програмска разрада из 1927. године, као и наставни план и програм из 1933. године. Остала програмска решења, реконструисана на основу секундарне литературе, нису укључена у наведени корпус, већ служе као контекстуална допуна за сагледавање развојне хронологије наставе певања.

Аналитичке категорије изведене су из истраживачког проблема и циља рада и прилагођене специфичностима података садржаних у нормативним, методичким и уџбеничким изворима. Нормативни извори анализирани су према статусу и недељном фонду предмета, организацији наставног времена, циљевима и садржајима наставе, репертоару и васпитној функцији, музичком описмењавању и вишегласном певању, као и методичким принципима и оперативним захтевима. Методички извори анализирани

су с обзиром на структуру часа, избор песама и однос певања по слуху и нотног певања. Историјско-педагошка анализа примењена је ради тумачења извора у њиховом развојном, институционалном и педагошком контексту, компаративна анализа ради утврђивања континуитета и промена, а квалитативна анализа садржаја ради систематског издвајања и тематског поређења исказа који се односе на циљеве, садржаје и наставне поступке. Нормативна и методичка грађа пружа увид у прописане и препоручене моделе наставе, али сама по себи не омогућава поуздан закључак о њиховој стварној примени у наставној пракси.

Историјско-политички оквир развоја школства између два светска рата

После стварања Краљевине СХС 1. децембра 1918. године отворено је питање успостављања јединственог и уједначеног образовног система на простору новостворене државе (Максимовић, 2021, стр. 194; Рајић и Леовац, 2018, стр. 367–368). Државни централизам јачао је током међуратног периода, нарочито после 1929. године, а школски систем уједначаван је прописима, наставним плановима и програмима (Радаковић, 2016, стр. 23–24; Petranović, 1988, стр. 176–178). Школа је тиме добила израженију друштвену улогу у обликовању заједничког културног и националног оквира (Тешић, 2005, стр. 104–105). Положај наставе певања био је део ширег процеса нормативног уједначавања основног школства, а њени циљеви били су повезани са ширим васпитним задацима школе.

Закон о народним школама из 1929. године одредио је народне школе као државне установе, чији је један од задатака био неговање „државног и народног јединства", што пак показује да је њихова образовна улога повезана са ширим друштвеним и државним циљевима.[5] Повезаност овог политичког и просветног оквира са наставом певања разматра се у наставку рада кроз уједначавање нормативног положаја предмета, формулисање његових васпитних циљева и избор народних и родољубивих песама, укључујући оне усмерене на развијање народног и државног јединства.

Педагошки и институционални оквир наставе певања

У педагошкој литератури почетком међуратног периода настава певања није свођена на усвајање песама. Милојевић ју је повезивао са ширим музичким развојем ученика, а Петковић са јединством поучавања и васпитног деловања (Милојевић, 1920, стр. 20–25; Петковић, 1920, стр. 3). Таква схватања

[5] Закон о народним школама. *Просветни гласник*, *45* (12), 1929, стр. 1109–1110.

показују да су настави певања приписиване музичко-образовна и васпитна функција. Повезивање развијања гласа, слуха и музичког израза са ширим васпитним задацима представљало је значајно обележје наставе музике у југословенским школама између два светска рата (Весић и Пено, 2016, стр. 643). Зато се промене у програмима певања нису односиле само на музичке садржаје већ и на формулисање васпитне улоге предмета.

Недостатак музички оспособљеног кадра повезиван је са нескладом између програмских захтева и наставних могућности (Ђурђановић, 2014, стр. 63; Милановић, 2016, стр. 96–97). Настојања да се овај проблем ублажи видљива су у једногодишњем диригентском течају који је Музичка школа „Станковић" 1934. године организовала за учитеље народних школа (Милановић, 2012, стр. 57), као и у Правилнику о повременом једногодишњем течају за наставнике нотног певања у народним школама на територији УГБ из 1940. године. Иако је Правилник важио само за повремене течајеве на територији Управе града Београда, он, заједно са течајем из 1934. године, сведочи о настојањима да се кадар додатно оспособи.[6]

Развој наставних програма певања

Развој нормативног оквира наставе певања разматран је на основу докумената различитог статуса и домета. Средишњи упоредни корпус чине наставни план из 1926. године, његова програмска разрада из 1927. године и наставни план и програм из 1933. године, док остали документи имају допунску функцију у реконструкцији развојне хронологије и сагледавању предложених праваца реформисања наставе.

Рана послератна нормативна решења показују континуитет са праксом и организацијом наставе из предратног периода. Тако је наставним планом за вишу основну школу из 1919. године певање задржано као наставни предмет у првом и другом разреду, са фондом од по два часа недељно (Исић, 2005, стр. 43; Тешић и др., 1980, стр. 102). Такође, у наставном плану за школску 1920/21. годину певање је уврштено међу редовне наставне предмете (Човић, 2023, стр. 64).

Најраније послератно програмско решење реконструисано је посредством Мандићевог приказа, будући да изворни документ из 1920. године није био доступан. Певању су била намењена по два часа недељно у сва четири разреда, при чему су развијање слуха и гласа били повезани са естетском и васпитном функцијом предмета. Репертоар је обухватао црквене, световне и уметничке песме: у млађим разредима литургијске песме и песме тематски

[6] Правилник о повременом једногодишњем течају за наставнике нотног певања у народним школама на територији УГБ. *Просветни гласник*, *56* (1), 1940, стр. 2–4.

блиске дечјем искуству, а у старијим разредима песме са родољубивим садржајима. Ослањање програмских решења из 1920. године на она из 1899. године, уз задржавање црквених и национално-васпитних садржаја, указује на изражен континуитет са предратном школском традицијом, а истовремено може упућивати и на ограничено прилагођавање репертоара новим друштвеним и државним околностима (Мандић, 2019, стр. 47–50; Радовић, 2001, стр. 164–165).

Нормативно уређивање наставе певања средином двадесетих година одвијало се у две етапе: планом из 1926. утврђени су положај предмета и фонд од два получаса недељно, а програмом из 1927. године разрађени циљеви, садржаји и методички поступци. Ови документи представљали су први покушај јединственог уређења наставе певања у основним школама (Исић, 2005, стр. 46–47; Мандић, 2019, стр. 52–54).

Програмом из 1927. године прецизније су утврђени циљеви и садржаји наставе певања. Основни циљеви обухватали су развијање гласа и слуха, оспособљавање ученика за самостално певање, као и подстицање естетских и патриотских осећања. Садржаји су били поступно усложњавани: од краћих песама и вежби за развијање слуха у млађим разредима, преко уметничких и патриотских песама и једногласног извођења химне у трећем разреду, до двогласног певања у четвртом разреду. Методичке напомене предвиђале су тумачење текста песме и повезивање наставе певања са другим наставним предметима, играма, телесним активностима и различитим школским приликама. Под одређеним условима било је допуштено и учење црквених песама. На тај начин музичко-образовни захтеви били су непосредно повезани са естетским, патриотским и верским садржајима (Привремени наставни план и програм, 1927, стр. 4–29).

Привремени наставни план и програм из 1932. године односио се на вишу народну школу и зато није непосредно упоредив са програмима четворогодишње основне школе. Певање је у редовној настави било заступљено са по једним часом у прва три разреда и са два часа у четвртом разреду, а у скраћеној настави са по једним часом у свим разредима.[7] Програмом су захтеви проширени на музичко описмењавање, вишегласно и хорско певање и основе историје музике.[8] Предвиђање истих програмских захтева у редовној и скраћеној настави, упркос различитом фонду часова, могло је створити несразмеру између обима захтева и расположивог времена. Ипак, нормативни извори не омогућавају процену начина на који је програм остваривао.

[7] Привремени наставни план и програм за вишу народну школу у Краљевини Југославији. *Просветни гласник*, *48* (8), 1932, стр. 798–800.

[8] Наставни програм за вишу народну школу у Краљевини Југославији. *Просветни гласник*, *48* (8), 1932, стр. 836–841.

Наставним планом и програмом из 1933. године певање је задржано као обавезан наставни предмет у сва четири разреда, са фондом од једног часа недељно. У прва два разреда настава је била организована у два получаса, док је у трећем и четвртом разреду реализована као целовит час. Циљеви наставе обухватали су развијање слуха и гласа, оспособљавање ученика за самостално певање, подстицање естетских и родољубивих осећања, као и развијање интересовања и љубави према песми. Распоред и структура садржаја указују на поступно усложњавање наставних захтева. У првом разреду тежиште је било на развијању слуха и гласа, правилном изговору и разликовању тонова према јачини, трајању и висини. У другом разреду овај рад настављен је кроз развијање правилне интонације и извођење песама заснованих на народним мелодијама. У трећем разреду репертоар је проширен народним и уметничким песмама, укључујући и композиције усмерене на развијање идеје народног и државног јединства. У четвртом разреду уведени су основни појмови о нотама и скали, као и вишегласно певање.[9] У програму из 1933. године изричитије је захтевано повезивање музичких садржаја са другим предметима (Мандић, 2019, стр. 59–61).

Табела 1. Континуитети и промене између програмских решења из 1926/1927. и 1933. године[10]

Аналитичка категорија	План из 1926. и програм из 1927.	План и програм из 1933.	Развојни однос
Статус и фонд	Обавезан предмет у I–IV разреду; један час недељно	Обавезан предмет у I–IV разреду; један час недељно	Континуитет
Организација наставног времена	Два полугодишња периода у сва четири разреда	Два полугодишња периода у I и II, један целовит час у III и IV разреду	Промена организације наставног времена у III и IV разреду
Циљеви	Развијање гласа и слуха; самостално певање; подстицање естетских и патриотских осећања	Развијање гласа и слуха; самостално певање; подстицање естетских и родољубивих осећања; развијање интересовања и љубави према песми	Континуитет уз додавање циља развијања интересовања и љубави према песми и прецизнију разредну разраду

[9] Наставни план и програм за основне школе у Краљевини Југославији. *Просветни гласник*, *49* (8), 1933, стр. 703–718.

[10] Ауторска синтеза на основу: Наставни план за I, II, III и IV разред основних школа у Краљевини Срба, Хрвата и Словенаца. *Просветни гласник*, *42* (8), 1926, стр. 266; Привремени наставни план и програм, 1927, стр. 4–29; Наставни план и програм за основне школе у Краљевини Југославији. Просветни гласник, *49* (8), 1933, стр. 703–718.

Аналитичка категорија	План из 1926. и програм из 1927.	План и програм из 1933.	Развојни однос
Репертоар и васпитна функција	Народне мелодије и песме у народном духу; од садржаја блиских детету ка патриотским песмама и химни	Народне и уметничке песме; дечји и природни садржаји, родољубиве песме и песме усмерене на развијање идеје народног и државног јединства	Континуитет народног и родољубивог репертоара уз изричитије истицање народног и државног јединства
Музичко описмењавање и вишегласје	Препознавање и графичко представљање тонова; двогласно певање у IV разреду	Основни појмови о нотама и скали у IV разреду; вишегласно певање	Континуитет уз другачију формулацију захтева музичког описмењавања и вишегласног певања
Методички принципи и оперативни захтеви	Поступност, тумачење текста и повезивање са играма, другим предметима и школским приликама	Поступност, кретање и активност ученика, корелација и систематичнији рад на изговору и интонацији	Континуитет поступности уз изричитије наглашавање корелације, кретања и активности ученика

Поређење показује да програм из 1933. године није представљао дисконтинуитет у односу на решења из 1926/1927. године, већ њихов континуитет уз извесне измене и прецизније формулисане захтеве. Задржани су обавезни статус предмета, недељни фонд од једног часа, развијање гласа и слуха, неговање народног и родољубивог репертоара, као и принцип поступности у усвајању наставних садржаја.

Континуитет народног репертоара утврђен овим поређењем сагласан је са налазима Гајића, који указује на истакнут положај народне песме у програмима из 1927. и 1933. године (Гајић, 1996, стр. 558–559). Промене су се огледале у организацији наставног времена, допуњавању и прецизнијем формулисању циљева, изричитијем наглашавању корелације са другим наставним предметима, као и у другачијем формулисању захтева који се односе на музичко описмењавање и вишегласно певање. Програмом из 1927. године било је предвиђено препознавање и графичко представљање тонова, као и двогласно певање у четвртом разреду, док су у програму из 1933. године наведени основни појмови о нотама и скали и употребљен шири термин „вишегласно певање". На основу самих програмских формулација, међутим, не може се поуздано закључити да је вишегласно певање представљало садржински обухватнији захтев у односу на двогласно певање. Присуство захтева из области музичког описмењавања и вишегласног певања, уз истовремено задржавање фонда од једног часа недељно, може указивати на извесну несразмеру између програмски постављених захтева и расположивог наставног времена.

Привремени план више народне школе из 1937. године предвиђао је по један час певања у сва четири разреда, уз обнављање знања о ритму и такту и извођење родољубивих и црквених песама, али није добио препоруку Главног просветног савета (Мандић, 2019, стр. 68–69). *Пројекат наставног програма за народне школе у Краљевини Југославији* из 1938. године заснивао је наставу на тематским „стварним јединицама", у оквиру којих је певање повезивано са дечјим искуством, природом, другим предметима и игром. Задржани су развијање гласа и слуха, као и народни и уметнички репертоар, уз поступно увођење нотног певања и једноставног двогласја (Вранц и Долган, 1938, стр. 322–333). У односу на програм из 1933. године, тежиште је померено ка интеграцији певања са целином наставе.

План више народне школе из 1940. године предвиђао је по један час певања недељно у сва четири разреда. Програм је повезивао узрасту примерене световне и црквене песме са постепеним музичким описмењавањем и поступним усложњавањем извођачких захтева. Задржавање истог наставног фонда указује на то да је проширивање музичких знања и умења било предвиђено без повећања расположивог наставног времена (Мандић, 2019, стр. 70–73).

План и програм четвороразредне основне школе, одобрен 1940. године, требало је да се примењује од септембра 1941. године, али због ратних околности није уведен у наставну праксу, те представља сведочанство о планираним реформским захватима у области основношколске наставе. Њиме су задржани фонд од једног часа недељно, развијање слуха и неговање народног и уметничког репертоара, док је корелација са другим наставним предметима изричитије наглашена (Мандић, 2019, стр. 62–65).

Сродност са пројектом из 1938. године, у којем је настава певања такође била повезивана са тематским целинама и другим наставним областима, може указивати на то да је корелација представљала једну од значајнијих реформских тенденција у области наставе током друге половине тридесетих година. Њено нормативно уобличавање 1940. године прекинуто је избијањем рата, због чега доступни извори не омогућавају поуздану процену њене примене и ефеката у непосредној школској пракси.

Методички приступи настави певања у међуратном периоду

Наставни планови и програми нормативно су утврђивали циљеве и садржаје наставе певања, док су методичка литература и уџбеници разрађивали и образлагали препоручене начине њене реализације. Будући да део анализиране методичке литературе претходи програмима из 1927. и 1933. године, њихов однос не тумачи се као једносмерна разрада програмских захтева, већ се

нормативна и методичка решења упоређују на основу њихових сродности и разлика. Приступи појединих аутора сагледавају се према структури часа, избору песама и односу музичког описмењавања и практичног певања.

Петковић је наставу певања постављао у оквир општих педагошких и психолошких принципа, а њен ток схватао као поступан процес који се кретао од припреме и представљања наставног градива, преко његовог повезивања са претходно усвојеним знањима, до практичне примене. Принцип концентрације подразумевао је повезивање песме са садржајима других наставних предмета. Истовремено, певању је приписивао значајну улогу у развијању гласа, говора и осећања, док је народне мелодије доводио у везу са националним и васпитним циљевима (Петковић, 1920, стр. 5–7, 13–15).

Сродност Петковићевих ставова са програмима из 1927. и 1933. године огледа се у истицању развоја гласа и слуха, поступности, повезивања песама са другим активностима и естетске и родољубиве функције наставе. Иако се не може доказати непосредан утицај аутора на програмска решења, ова сродност показује да су слична схватања наставе певања била присутна и у педагошкој литератури и у програмским документима (Наставни план и програм, 1933, стр. 717–718; Петковић, 1920, стр. 5–7, 13–15; Привремени наставни план и програм, 1927, стр. 27–29). Ђурђановић Петковићеву *Методику* оцењује као уређен приручник, прилагођен условима недовољне музичке оспособљености дела учитељског кадра. Петковић је предност давао учењу песама по слуху и наставниковом моделу певања, док је нотно певање остављао за касније школовање, а инструменталну подршку није довољно истицао (Ђурђановић, 2014, стр. 86–92).

Рајичић је опште методичке принципе конкретизовао кроз избор и обраду песме. Уместо механичке примене формалних ступњева, предлагао је разговор о садржају, целовито извођење и поступно усвајање песме. Избор је требало прилагодити узрасту ученика, уз пажњу према разумљивости и васпитној вредности текста. Посебан значај придавао је правилном изговору, дисању и чистом певању (Рајичић, 1924, стр. 81–88).

У односу на Петковића, Рајичић помера тежиште са опште структуре наставног процеса на избор и непосредну обраду песме. Оба аутора истичу принцип поступности, васпитну функцију наставе и значај народног репертоара, али их разрађују на различитим нивоима. Док Петковић поставља општи педагошки оквир наставе, Рајичић конкретизује критеријуме за избор песама, ток њихове обраде и захтеве у погледу правилног извођења. Разлика се, према томе, не огледа у суштински супротстављеним концепцијама, већ пре у степену конкретизације методичког поступка. Радивојевићев приказ часа представља модел поступка сродан ономе који препоручује Рајичић. Музичкој обради песме претходи разговор о њеном садржају, након чега наставник најављује извођење песме у целини и захтева од ученика да је најпре пажљиво саслушају (Радивојевић, 1929, стр. 57). Овај пример

повезује језичко тумачење текста са музичким усвајањем песме, али због ограниченог обима доступног извора не омогућава потпуну реконструкцију Радивојевићевог методичког поступка.

Ђорђевић је у *Кратком упутству за предавање нотног певања у основној школи* (1927) изложио разредно диференциран поступак музичког описмењавања. У млађим разредима полазио је од слушања, певања по слуху и практичног уочавања тонских и ритмичких односа, након чега су ученици постепено увођени у њихово графичко представљање и препознавање. У старијим разредима тежиште је померао ка анализи нотног текста и мелодије, певању именима тонова и вишегласном извођењу. У односу на Рајичићево полазиште од целовитог доживљаја песме, Ђорђевић је снажније наглашавао аналитички поступак (Ђорђевић, 1927, стр. 7–11, 17–19, 26–29).

Сродан модел уочава се у Ђорђевићевој *Певанци*, намењеној ученицима основних и учитељских школа. Уводни део, означен као „Припрема на нотно певање", обухвата основне појмове о нотама, паузама, линијском систему, трајању и висини тонова, такту, темпу и динамици. Након уводног дела следе песме и мелодијски примери, при чему међу почетним примерима преовлађују кратке народне и дечје песме. Оваква структура показује настојање да се музичка писменост повеже са конкретним репертоаром (Ђорђевић, 1928, стр. 1–10).

Између *Певанке* и Рајичићевих препорука уочавају се различита методичка тежишта. Рајичић је предност давао целовитом извођењу песме, слушању и разумевању њеног текста, док Ђорђевићев уџбеник започиње систематизованим прегледом елемената музичке писмености, а тек затим прелази на песме. Програм из 1927. године обједињавао је оба тежишта: усвајање песме по слуху и оспособљавање за нотно певање. Пошто је *Певанка* била намењена и основним и учитељским школама, без разредног распореда градива, она показује модел музичког описмењавања, али не и његову примену у појединим разредима.

Како анализира Мандић, Илић је 1930. године објавио две збирке: *Песме, декламације и дечје игре за I и II разред основне школе* и *Песме, декламације и игре за III, IV, V и VI разред народне школе*. У збирци за млађе разреде налазиле су се песме „Хвала Богу" и „Ој, Мораво", док су за старије били предвиђени примери попут „Молитве Богу" и „Низ планину иде". Ови примери показују узрасно прилагођавање репертоара и спајање дечјих и школских песама са народним мелодијама (Мандић, 2019, стр. 114–126).

Поређење методичких извора показује да се разлике међу ауторима првенствено односе на три питања: организацију часа, избор репертоара и однос певања по слуху и нотног певања. Петковић разрађује општу структуру наставног процеса, Рајичић критеријуме за избор и целовиту обраду песме, док Радивојевићев пример конкретизује повезивање разговора о тексту, слушања и музичког усвајања песме. Рајичић и Илић посебну пажњу посвећују

узрасној и васпитној примерености репертоара, док Ђорђевић најдетаљније разрађује прелаз од певања по слуху ка нотном и вишегласном певању. У већини извора понављају се принцип поступности, развијање гласа и слуха и повезивање музичког рада са текстом песме, што је у складу са основним захтевима програма из 1927. и 1933. године. Разлике се, према томе, односе пре свега на методичка тежишта, а не на основно концептуално схватање наставе певања. Ипак, ови извори сведоче о препорученим методичким поступцима, али не пружају довољно основа за процену степена њихове стварне примене у наставној пракси.

Допунска запажања о извођењу наставе певања

Ограничен, али непосреднији увид у извођење наставе певања пружају извештај школског надзорника из 1927. и стручни текст учитеља из 1932. године. Ови извори не омогућавају систематичну реконструкцију праксе, али показују тешкоће уочене у конкретним школским срединама.

У извештају о београдским народним школама за 1926/1927. годину настава певања оцењена је као „једнострана", јер је складно једногласно и успешно појединачно певање забележено само у мањем броју школа. Насупрот томе, школски хорови које су припремале посебне наставнице оцењени су као врло добри (Младеновић, 1927, стр. 93). Ова разлика указује на неуједначене резултате у посматраним београдским школама.

Неколико година касније, Драгослав Н. Јанковић је из перспективе учитеља указао на недовољно вредновање наставе певања, методичку несигурност појединих наставника и оптерећеност учитеља који су истовремено радили са више разреда. У анализи часа којем је присуствовао, запазио је да је музичка обрада песме била потиснута опширном анализом и учењем текста напамет, док је у неподељеним школама недостатак наставног времена додатно ограничавао могућности за непосредно певање. Ови примери не омогућавају закључивање о распрострањености такве праксе, али указују на могући несклад између формално утврђеног положаја предмета и времена које је у настави заиста било посвећивано музичкој активности (Јанковић, 1932, стр. 292–294). Као одговор на уочене проблеме, Јанковић је предлагао приступ заснован на непосредном певању и активном учешћу ученика. У моделу обраде песме „Лутко моја" ученици учествују у њеном избору, упоређују тонове и уочавају ритмичке и мелодијске целине, при чему музичке појмове усвајају кроз сам процес извођења (Јанковић, 1932, стр. 294–300). У односу на приступе Рајичића и Радивојевића, Јанковић изразитије помера тежиште са претходне вербалне анализе текста на музичку активност и усмерено ученичко откривање. На тај начин указује на напетост између

опширне обраде текста и захтева да певање остане средишња активност наставног часа.

Ови извори указују на неуједначене резултате редовне наставе и недоумице у методичкој обради песме. Иако не доказују опште стање, показују да је остваривање програмских и методичких захтева било отворено питање у посматраним срединама.

Закључак

Анализа наставних планова и програма показује континуитет обавезног статуса наставе певања, али и промене у њеном недељном фонду. Према реконструкцији програмског решења из 1920. године, певању су била намењена два часа недељно, док је наставним планом из 1926. године фонд смањен на два получасовна периода, односно на један час недељно, што је задржано и 1933. године. У оквиру тако утврђеног фонда, циљеви и садржаји наставе постепено су диференцирани и прецизније разрађивани. Решење из 1933. године није представљало прекид са моделом из 1926/1927. године, већ његов континуитет уз извесне измене: развијање гласа и слуха, неговање народног репертоара и принцип поступности остали су основа наставе, док су васпитни циљеви допуњени, корелација са другим наставним предметима изричитије наглашена, а захтеви у погледу музичког описмењавања и вишегласног певања другачије формулисани. Постављање ових захтева у оквир једног часа недељно може указивати на извесну несразмеру између програмских амбиција и расположивог наставног времена. Пројекат из 1938. године и програм из 1940. године, који услед ратних околности није уведен у наставну праксу, указују на јачање тенденције ка повезивању наставе певања са другим наставним предметима као једне од значајнијих реформских тенденција крајем тридесетих година.

Методички извори показују различите препоручене приступе настави певања, засноване на принципу поступности, разумевању песме, примереном избору репертоара и повезивању практичног певања са музичким описмењавањем. Поједини аутори тежиште су стављали на организацију часа, слушање и целовито усвајање песме, док су други подробније разрађивали поступке анализе ритма и мелодије и постепено оспособљавање ученика за нотно певање. Заједничко већини извора било је истицање значаја развијања гласа и слуха, разумевања текста песме и њене васпитне функције. Нормативни и методички извори у значајној мери се подударају у истицању принципа поступности, узрасне примерености репертоара, корелације са другим наставним предметима и постепеног прелаза од певања по слуху ка нотном певању, иако су поједини аутори различито одређивали тежиште наставног поступка.

Два извора ближа непосредној наставној пракси имају искључиво допунску функцију, јер указују на могуће тешкоће у остваривању програмских и методичких захтева, али не пружају довољно основа за извођење закључака о стању у целокупном школству. Допринос рада огледа се у упоредном разматрању нормативних решења наставе певања у периоду од 1920. до 1940. године, као и методичких и уџбеничких приступа карактеристичних за међуратни период. Њиховим сагледавањем у оквиру јединственог аналитичког приступа утврђени су континуитети и промене у статусу предмета, његовим циљевима и садржајима, као и у препорученим наставним поступцима, уз истовремено сагледавање односа између нормативно утврђених решења и методичких приступа настави певања.

Извори

Вранц, Е. и Долган, Ј. (1938). Пројекат наставног програма за народне школе у Краљевини Југославији. *Учитељ*, *52* (5/6), 304–346.

Ђорђевић, В. Р. (1927). *Кратко упутство за предавање нотног певања у основној школи*. Београд: Издавачка књижарница Геце Кона.

Ђорђевић, В. Р. (1928). *Певанка: за ученике основних и учитељских школа у Краљевини Срба, Хрвата и Словенаца*. Београд: Геца Кон.

Закон о народним школама. (1929). *Просветни гласник*, *45* (12), 1109–1164.

Јанковић, Д. Н. (1932). Настава певања у основној школи. *Учитељ*, *47* (4), 292–300.

Милојевић, М. (1920). О музикалном васпитавању. *Просветни гласник*, *37* (1), 19–27.

Младеновић, В. Р. (1927). Београдске народне школе у 1926/1927. години. *Просветни гласник*, *43* (9), 68–93.

Наставни план за I, II, III и IV разред основних школа у Краљевини Срба, Хрвата и Словенаца. (1926). *Просветни гласник*, *42* (8), 266.

Наставни план и програм за основне школе у Краљевини Југославији. (1933). *Просветни гласник*, *49* (8), 703–725.

Наставни програм за вишу народну школу у Краљевини Југославији. (1932). *Просветни гласник*, *48* (8), 801–845.

Петковић, В. (1920). *Методика наставе певања: у основној школи*. Београд: Издање књижарнице Рајковића и Ћуковића.

Правилник о повременом једногодишњем течају за наставнике нотног певања у народним школама на територији УГБ. (1940). *Просветни гласник*, *56* (1), 2–6.

Привремени наставни план и програм за I, II, III и IV разред основних школа Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца. (1927). Београд: Државна штампарија Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца.

Привремени наставни план и програм за вишу народну школу у Краљевини Југославији. (1932). *Просветни гласник*, *48* (8), 798–801.

Радивојевић, П. (1929). *Настава певања: према уједначеном правопису*. Вршац: „Правда".

Рајичић, Д. (1924). *Посебна дидактика или Наука о предавању појединих наставних предмета у основној школи*, св. 1. Београд: Штампарија „Св. Сава".

Литература

Весић, И. и Пено, В. (2016). Настава музике у југословенским основним и средњим школама у периоду између два светска рата: осврт на стручне, педагошке и социополитичке димензије. У: С. Маринковић, С. Додик и А. Петров (ур.), *Традиција као инспирација* (стр. 634–647). Бања Лука: Академија умјетности у Бањој Луци.

Гајић, С. (1996). Народна музика у наставним програмима предмета музичка култура у основној школи од 1870. до 1995. године. *Настава и васпитање*, *45* (3), 552–569.

Дробни, И. (2007). Методичке основе првих српских уџбеника за наставу музике. *Настава и васпитање*, *56* (3), 296–313.

Ђурђановић, М. (2014). *Настава музике у Србији у 19. и 20. веку*. Ниш: Факултет уметности.

Исић, М. (2005). *Основно школство у Србији: 1918–1941*, књ. 1. Београд: Институт за новију историју Србије.

Максимовић, Ђ. (2021). Институционални развој школства у Краљевини СХС/Југославији (1918–1941). У: А. Илић Рајковић и С. Петровић Тодосијевић (ур.), *Без школе шта би ми?!: огледи из историје образовања у Србији и Југославији од 19. века до данас* (стр. 193–215). Београд: Институт за новију историју Србије – Институт за педагогију и андрагогију Филозофског факултета Универзитета у Београду.

Мандић, Б. (2019). *Differentia specifica предмета Музичка култура у основним школама Краљевине Југославије*. Крагујевац: Филолошко-уметнички факултет.

Мандић, Б. (2023). Српска музичка педагогија и основношколски систем: осврт на прошло и визија будућег. У: Б. Мандић и Ј. Атанасијевић (ур.), *Српски језик, књижевност, уметност, Србија: језик науке о музици и Србија*, књ. 3 (стр. 17–31). Крагујевац: Филолошко-уметнички факултет.

Милановић, Б. (2012). Проблеми институционализације музичког школства у српској и југословенској држави до Другог светског рата. *Годишњак за друштвену историју*, *19* (2), 49–64.

Милановић, Б. (2016). *Европске музичке праксе и обликовање нације кроз креирање националне уметничке музике у Србији у првим деценијама XX века* (необјављена докторска дисертација). Филозофски факултет, Београд.

Радаковић, С. (2016). *Античка прошлост у Србији у уџбеницима историје између два светска рата* (необјављена докторска дисертација). Филозофски факултет, Нови Сад.

Радовић, Б. (2001). Настава пјевања у основним школама Краљевине Југославије у периоду 1918–1941. године. *Архив*, *2* (2), 162–170.

Рајић, С. и Леовац, Д. (2018). *Историја српског народа у 19. и почетком 20. века: српска држава у 19. веку (уџбеник)*. Београд: Завод за уџбенике.

Тешић, В. М. (2005). Циљеви васпитања у школама Србије: 1804–1941. У: З. Аврамовић (прир.), *Два века образовања у Србији: образовне и васпитне идеје и личности у Србији од 1804. до 2004.* (стр. 65–108). Београд: Институт за педагошка истраживања.

Тешић, В. М., Мирковић, М., Ђунковић, С. и Вуковић, Р. (1980). *Сто година Просветног савета Србије: 1880–1980*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
Човић, П. (2023). *Настава историје у Србији од 1919. до 1990. године* (необјављена докторска дисертација). Филозофски факултет, Нови Сад.
Petranović, B. (1988). *Istorija Jugoslavije: 1918–1988. Kraljevina Jugoslavija: 1914–1941*. Beograd: Nolit.

Zvezdana M. ELEZOVIĆ
Mitar S. GALJAK

Institute for Serbian Culture Priština – Leposavić
Leposavić (Serbia)

Mirjana M. SIMIĆ

University of Priština in Kosovska Mitrovica
Faculty of Teacher Education in Prizren – Leposavić
Department of Pedagogy
Leposavić (Serbia)

Historical Development of Singing Instruction in Primary Schools in Serbia from 1918 to 1941: Normative and Methodological Frameworks

Summary

This paper examines the development of the normative and methodological frameworks for singing instruction in primary schools in Serbia between 1918 and 1941. It focuses on the relationship between the prescribed status, aims, and content of the subject and the teaching procedures recommended in methodological and textbook publications. The aim is to identify continuities and changes in lesson allocation, educational aims, repertoire, music literacy, part-singing, and methodological principles. The purposively constructed, non-exhaustive corpus comprises sixteen sources published between 1920 and 1940: eight normative and curricular documents, six pedagogical, methodological, and textbook publications, and two sources related to teaching practice. Additional curricular arrangements reconstructed from secondary literature are used only to supplement the chronology. The central comparative corpus consists of the 1926 teaching plan and the accompanying 1927 curriculum, together with the 1933 teaching plan and curriculum. Historical-pedagogical and comparative analyses, together with qualitative content analysis, are used to contextualise the sources, identify continuities and changes, and compare formulations relating to aims, content, and recommended teaching procedures.

The findings indicate continuity in the compulsory status of singing instruction, but not in its weekly allocation. The 1920 curricular arrangement provided two lessons per week, whereas the 1926 plan reduced the allocation to two half-hour periods, equivalent

to one lesson per week, which was retained in 1933. The 1933 curriculum therefore represented continuity with the 1926/27 model rather than a break. Vocal and aural development, folk repertoire, gradual progression, and the educational function of song remained central. Changes concerned the organisation of teaching time, a more precise articulation of aesthetic, patriotic, and broader educational aims, and a more explicit emphasis on cross-curricular links. Music literacy and part-singing were formulated differently: the 1927 curriculum referred to the recognition and graphic representation of musical tones and to two-part singing, whereas the 1933 curriculum introduced basic concepts of notation and scale and used the more general term part-singing. These formulations alone do not establish that the 1933 requirement was substantively broader. The 1938 draft curriculum strengthened cross-curricular integration, a tendency also evident in the unimplemented 1940 curriculum.

The methodological publications recommended different approaches to singing instruction rather than merely elaborating previously established curricular requirements, since some of them predated the 1927 and 1933 curricula that form the core of the analysis. Some authors emphasised the general organisation of the teaching process, listening, and holistic learning of songs, while others focused more closely on rhythm, melody, notation, and part-singing. Similarities between the normative and methodological discourses are reflected in their shared emphasis on gradual progression, age-appropriate song selection, understanding of song texts, cross-curricular links, and the transition from singing by ear to notation-based singing. The two sources offering observations on teaching practice suggest possible difficulties in implementing normative and methodological expectations, but do not support broader generalisations. By examining normative and methodological sources together, the paper distinguishes continuity in the compulsory status of singing instruction from changes in its weekly allocation and clarifies the continuities and shifts in its aims, content, and recommended teaching procedures.

Keywords: singing instruction; primary school; curricula and syllabi; teaching methodology; interwar period; Serbia.

Овај чланак је објављен и дистрибуира се под лиценцом *Creative Commons ауторство-некомерцијално 4.0 међународна* (CC BY-NC 4.0 | https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/).

This paper is published and distributed under the terms and conditions of the *Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International* license (CC BY-NC 4.0 | https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/).